

4. Արգելի հպման անսուրբ անասուններու դիակներուն. —

Երբ մէկը հպի անոնց դիակներուն՝ պիղծ կը համարուի մինչեւ այդ օրուան իրիկունը, իսկ երբ զեանէն վերցնէ կամ շալկէ՝ անհրաժեշտաբար պէտք է որոշուայ իր զղեստները: Սողուններու հպումը կ'ապականէր տան կահ կարասիքը, անունըը եւ ըմպելիքը, այն է՝ ջուրն ու կաթը: Այս պատուէրը գրուած է պարզապէս առողջապահութեան ու մաքրութեան նպատակով:

5. Անսուրբ անասուններու արգելի նոր կտակարանի մէջ. —

Օղոտտինոսի սիրուն բացատրութեամբ՝ «պատուով վերջ տալու համար սինակոկներու զոյութեան» կարգ մը նորադարձ շրեաներ կը պահէին տակաւին անսուրբ անասուններու վերաբերեալ օրէնքը:

Եւ սակայն Յոսպէի մէջ ամէն տեսակ անսուրբ անասուններով լեցուած կտակներէն ամանի տեսիլքին ժամանակ՝ ըսաւ Աստուած Պետրոսին. «Ձեն եւ կ'ը... Ինչ որ Աստուած սրբած է՝ դուն պիղծ մի համարեր» (Գործք Ժ. 14, 15), եւ Պօղոս առաքեալ բացորոշապէս կը սորվեցնէ՝ թէ արգելիչ այդ պատուէրները ունէ պարտաւորիչ հանգամանք չեն կրնար ունենալ (Հռոմ. ԺԴ. 14 եւ յաջորդները):

6. Արգելի անսուրբ անասուններ. —

Ա). Չորհանգիներ. — Սուրբ նկատուած են այն անասունները՝ որ կը լրացնեն հետեւեալ երկու պայմանները. ունին երկուքի ճեղքուած կճղակներ (կճղակաբաշխ, թաթահերձ) եւ որոճացող են: Միւս անասունները անսուրբ են առ հասարակ: Ուշտը թէն կ'որոճայ, բայց անոր կճղակներուն ստորին մասը իրարու կցուած ըլլալուն համար անսուրբ համարուած է: Գալով որոճացող ըլլալու պայմանին՝ աստիկա հարկ է իմանալ ոչ թէ գիտական այլ ժողովրդական հասկըցողութեամբ: Այսպէս է որ նապաստակը որոճացողներուն կարգին դասուած է, վասնզի իր ծնօտին արագ արագ շարժումը որոճացող անասունի տպաւորութիւնը կու տայ: Սուրբ կը հա-

մարուին եղը, ոչխարը, այծը՝ որոնք զոհի անասուններ են միանգամայն, նաեւ՝ եղջերուն, վիթը, այծեամբ եայն: Մովսէս յականէ անուանէ կը նշանակէ չորս անսուրբ անասուններ — ուղտ, նապաստակ, ճագար, խոզ (Ղեւտ. Թ. 4-8, Բ. Օրէնք ԺԴ. 7-8):

Բ). Ջրային անասուններ. — Սուրբ են անոնք՝ որ թեւաւոր եւ թեփաւոր են միանգամայն, իսկ անսուրբ են անոնք՝ որ զուրկ են մէկէն կամ միւսէն, զոր օր. կէտազգիները, օձաձուկերը, կատուաձուկերը:

Գ). Օղային անասուններ. — Նախ՝ թռչուններ, որոնց քսանըմէկ տեսակները կը համարուին անսուրբ (արծիւ, ցիւն, ազնաւ, հաւալուսն եւայլն) եւ երկրորդ՝ թեւաւոր միջատներ, որոնք առնուազն ունին չորս ոտք: Ասոնք ամէնքը անսուրբ են, բացի ոստոստող միջատներէն, այսինքն մարախներէն:

Դ). Սողուններ. — Այն կենդանիներն որ իրենց փորին վրայ կը սողան կամ գէթ սողալու երեոյթն ունին, ինչպէս է մողէլը: Ասոնք ամէնքը անսուրբ են առհասարակ:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ԿՐՕՆՔԻ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ը. ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շար. Սիոն 1934, էջ 237-6)

Գիտութեան եւ կրօնի յառաջդիմութիւնները. — Յառաջդիմութիւն բառին յարարեական եւ ոչ թէ բացարձակ ըլլալուն համար պէտք կը զգանք յետադարձ ակնարկ մը նետել պատմութեան վրայ, ու անդ գտնել համեմատութեան եղբիւր: Գիտութիւնն իբրեւ արգասիք մարդոց քննադատող ոգիին, եւ յընթաց դարերու պըրպտումի, փորձի, վարկածի, հղանակաւորումի եւ եղափոխութեան ենթակայ յարաճուն մարմին՝ անշուշտ կար ի հնուն, բայց ո՛րքան նախնական վիճակի մէջ: Հեթանոսութեան շրջանը, քրիստոնէական

թուականն ու խաւարի դարը ունէին իրենց գիտութիւնը, բայց գիտութիւնը կը սկսի միջին դարէն: Թերեւս աւելի ճիշդ պիտի ըլլար այս շրջանին նկատմամբ կիրարկել ոչ թէ ծնունդի, այլ, վերածնունդի գաղափարը, քանի որ պատմութեան այդ մէկ որոշ ժամանակամիջոցին անցեալի փորձառութեան հնոցին մէջ ծածկուած կայծն է որ դուրս կը հանուի հրդեհեղու համար համագոյքը: Այսպէս, Կոպեռնիկոսի անուան կ'արձանագրուէր աստեղային դրութեան նոր ըմբռնումի մը պատիւը (թէև այն տառն նախատինք էր քան թէ պատիւ), մինչդեռ անկէ շուրջ հազար հոթը հարիւր իննսուն տարի առաջ զիտած էր Արիստարքոս Սամոստացին (շուրջ 250 Ն. Ք.): Վերջապէս, նախկին դարերուն տալով հանգերձ իրենց արժանի տեղը, վերածնունդէն այս կողմ եղող կարճ ժամանակին մէջ կատարուած նուաճումները ապշեցուցիչ են իսկապէս: Մինչ Արիստոտէլի բնագիտութեան մէջ նիւթը գոյացած է կերպով մը չորս տարրերէն — հող, օդ, կրակ, ջուր — որոնք, իրենց կարգին ունին տաքութեան, պաղութեան, չորութեան և խոնաւութեան «յատկութիւնները, արդի քիմիագիտութեան հիմնադիր Dalton (1808) կը ճշդէ ատոմներու (հիւլէ) նոյնիսկ ծանրութիւնը և ինչ համեմատութեամբ molecule (մասնիկ) ձևացնելը: Քիմպրիճէն Larmor և Thomson կ'ըսեն՝ թէ հիւլէն ալ, իր կարգին, electronներէ (եղկտրականութիւն պարունակող մասնիկներ) կը բաղկանայ: Իսկ այսօր, գիտութիւնը կը հաւաւտէ, թէ իթէ ջրի կաթիլ մը մեծցուի երկրագնդին չափ, molecule ներք խաղի գնտակէ մը աւելի պզտիկ կ'երևան. թէ molecule բաղկացնող atomները կաթիլ մը ջուրի մէջ շատ աւելի թիւ ունին քան թէ Ատլանտեան Ովկիանոսի կաթիլները. թէ atom մը ունենալու համար պէտք է հազար — միլիոն — միլիոն electron ունենալ. դեռ կայ. այս electron կոչուածները կը շարժին կանոնաւոր կարգով, սարսափելի արագութեամբ, շուրջ անակի և իրարու շուրջ: Ասոնց բոլորը կ'ըսէ այսօրուան գիտութիւնը (չնորհիւ իր կատարելագործուած գործիքներուն անշուշտ), իսկ այդ նուաճումներուն շօշափելի արդիւնքները կը տեսնենք երկրի

վրայ, օդին մէջ. վաղը, ո՛վ գիտէ, ինչ գիտեր տեղի պիտի ունենան. բնութիւնը յիլ է կարելիութիւններով ձեռնհաս մասնագէտի մը տքնութեան կարօտ:

Միւս կողմէն, կրօնքի տարեգիրներն ալ կը յայտադրեն աստիճանական յառաջդիմութեան իրողութիւններ: Ուրիշ խօսքով՝ եթէ գիտութիւնը պարձնայ իր up-to-date հանգամանքով, կրօնքն ալ ունի իրեն համար պարձենալու իրաւունք տուող նուաճումները: Կայ մարմին մը այդ կալուածին մէջ ընտրելագոյն և ներշնչեալ մտքերու, որոնք գիտութեան հաւասար ու գիտութեան լոյսին տակ կ'արձանագրեն իրենց յաջողութիւնները: Գիտութեան չափ և անկէ աւելի՝ կրօնքն ունի իր իմաստասիրութիւնը: Աստուած բնութեան այս կամ այն իրին մէջ չի բնակիր այլևս, ու իր ներկայութիւնը չի յայտնէր ծառերու սօսաւիւնին կամ ջրի հոսանքներու ժխորին մէջ՝ ահ ու սարսափի մատնելով իր հպտակները, և ոչ ալ կարօտ է անոնց պնակ մը կերակուրին՝ որպէսզի անոնց հանդէպ բարեացակամ գտնուի. այլ, համագոյնջ Հաստիչ (Creative), Ներմնայ (Immanent) և միանգամայն Վերանցական (Transcendent) է. անիկա այլևս չի թանձրանար ու սահմանափակուիր այլանդակ կուռքի մը ձևին տակ, այլ Անվախճան (Infinite) է, Յաւիտենական (Eternal) և Բացարձակ (Absolute). Անիկա իմացական և բարոյական ոչ մէկ ծանծաղ ըմբռնում կը վերցնէ, քանի որ Ամենակարող (Omnipotent) է, կը զբոսնուի ամենուրեք (Omnipresent), և Ամենիմաստ (Omniscient). և ի վերայ այսր ամենայնի՝ Սէր:

Դարձեալ, կրօնքը կը սորվեցնէ՝ ի մասին Արարչին հանդէպ արարածին ունեցած գիրքին՝ թէ մարդ միտի և ոսկորի զանգուած մը չէ լոկ՝ բնութեանական և բրնական որոշագրուած օրէնքներու գերի, այլ թէ ազատ էակ մըն է, որ իր գիտակից եսով, այսինքն իմացականութեան, զգացողութեան և կամեցողութեան երբեակ կարողութիւններով ունի իր անձնիշխանութիւնը, հետեւեալ, պատասխանատու կամ վայելող իր գործերու արդիւնքներուն:

Դարձեալ, կրօնքը կը սորվեցնէ՝ թէ մարդ աստուածային մասնիկով մը օժտուած էակ՝ ընդունակ է և պարտի մարմնի

կապանքները թօթափել և անցնիլ անմահութեան:

Կրօնի եւ գիտութեան անյաջողութիւնները. — Կայ դասակարգ մը մարդոց՝ ընդհանրապէս գիտական և մտաւորական շըրջանակէ դուրս՝ որ կասկածի կ'ենթարկէ կրօնքի էական սկզբունքներն ու այդպիսով կրօնքը կը նկատէ լոկ մտացածին և բնոյթ մը: Այս ընթացքը որքան անտեղի է ու անարդար բացայայտ հշտարութեան մը և ատոր համոզուած պաշտպաններու հանդէպ, նոյնքան ալ աննպաստ է այդ դասակարգին ողջմտութեան վկայութեան համար: Տեսած ենք Լոնտոնի Hyde Park-ին մէջ մէկը, որ խառնիճաղանճ ունկնդիրներու խումբի մը մէջտեղ կ'եցած արիւն քրտինքի մէջ կը մտնէր Աստուծոյ գոյութիւնը ուրանալու, և, ընդդիմադիրներու «Աստուած ամենուրեք է» վճիռին վրայ՝ ձեռքը դրպանը կը խոթէր ու դուրս հանելով կը հարցնէր՝ թէ ո՛ւր է: Խեղճ, թերևս մտքէն չէր անցուցած թէ հաւատացեալներն ալ ճիշդ իրեն պէս կրնային օդ փնտռել իրենց գրպաններուն մէջ: Բայց այդ մարդը, որ գիտութեան անունով կը խօսէր, գիտութեան մէջ ձախողած մէկն էր անշուշտ: Ընդ միևնոյն պատկերը կը ներկայացնեն ամէն անոնք, որոնք կ'ուզեն տեսնել ու շօշափել զԱստուած, հոգին. այսինքն տղիտօրէն կը յաւակնին ըսել՝ թէ գիտութիւն մը որ պէսզի վաւերական ըլլայ, պէտք է որ վկայուի զգայարաններէն: Սակայն ատիկա իրենց գիտութիւնն է, տափակ, ծանծաղ, կամ աւելի ճիշդ՝ տղիտութիւնը: Վասնզի գիտութիւնը ինքզինք չի սահմանափակեր հինգ զգայարաններով, ինչ որ, հակառակ պարագային, պիտի նշանակէր ետ երթալ դարերով, այլ, կարեւորութիւն կ'ընծայէ դատումին (judgment) ներհայեցումին (intuition) ու հաւատքին: Այսպէս, կրօնական միտքն ալ իր ճշմարտութիւններուն կը հասնի սոյն երեք միջոցներով, ու ինչ որ աւելին է, արժանի կ'ըլլայ նաև յայտնութեան (revelation): Անոր տեսած ճշմարտութիւնները հաստատելու երբ անկարող կ'ըլլայ իբր թէ գիտութեան կրթնող մարդը՝ պարսաւելի չէ կրօնքը, ընդհակառակը, թերահաւատը

պէտք է որ անդրադառնայ իր կոխած գեանի խախտութեան, վասնզի, անհել լով հոգիի հարցը, անմահութեան տեսակէտէն կրօնական է, բայց իր էութեան տեսակէտէն՝ գիտական. ու գիտութիւնը իր վճիռը չէ կրցած տալ այդ ուղղութեամբ: Բաց աստի, կրօնքն իր խորքին մէջ բնագանցական հարցեր կը հետապնդէ. եթէ ամէն բան կարելի ըլլար թանձրացեալ ընծայել, ինքնին տեղ չէր մնար բնաղանցութեան: Բնաղանցութիւնը կայ ու պիտի մնայ, քանի որ գիտութիւնը չէ կրցած ու պիտի չկրնայ՝ ըստ կարգին՝ հերքել կամ լուստրանել (քանի մը հարց յիշած ըլլալու համար):

1. Աստուծոյ գոյութիւնը. — Buchner-ի և Häckel-ի նիւթապաշտութիւնը չի զօրիր առայդ. իսկ Darwin-ն ինչ մէկ հարուած տուած է կրօնքին: 1878ին՝ Ռոմանէս՝ անգլիացի գիտնական ու զպրագէտ մտերիմը Տարվինի՝ երբ վերջնայ գրկեց իր հեղինակած A Candid Examination of Theism-էն օրինակ մը, սա հարցումն ուղղեց անոր. «Պիտի փափաքէի գիտնալ՝ թէ ի՞նչ պիտի ըսէիք, եթէ աստուածաբան մը խօսէր ձեզի հետեալ կերպով, — կ'ընդունիմ ձգողականութեան օրէնքը, ոյժի տեւականութիւնը (կամ պահպանութիւնը) և տեսակ մըն ալ նիւթ — թէև այս վերջինս անհուն յաւելուած մըն է — բայց կը պնդեմ որ Աստուած տուած ըլլալու է այդ ուժին՝ բացի իր տեւականութենէն՝ այնպիսի յատկութիւններ որ կարգ մը պայմաններու տակ տն կը զարգանայ կամ կը փոխուի լոյսի, ջերմութեան, էլեքտրականութեան . . . թերևս նաև կեանքի . . .

Դարձեալ կը պնդեմ որ նիւթը՝ ատիկա յաւիտենական ապագային մէջ իսկ ըլլայ՝ Աստուծոյ ստեղծուած է ամենաօքանչիւ նմանութիւններով, որոնք կ'առաջնորդեն դէպի բարդ (complex) որոշ խառնուրդներու (compound), և կը յանգին գեղեցիկ բլրերդներու, ևայն, ևայն: Դուն չես կրնար փաստել որ նիւթը անպատճառ պիտի ունենար այդ յատկութիւնները: Ուստի իրաւունք չունիս ըսելու թէ կըրցած ես «տպացուցանել» որ բոլոր բնական օրէնքներ անպայման արդիւնք են ձգողականութեան, ոյժի տեւականութեան և

նիւթի գոյութեան: Եթէ ըսես որ առեղծուածային նիւթը գոյութիւն ունէր ի բնէ և ի սկզբանէ՝ իր ներկայ բոլոր բարդ ուժերով՝ գորութիւններով լի վիճակի մը մէջ՝ ինծի այնպէս կը թուի՝ թէ բոլոր հարցը կ'ընդունիս ի յառաջուց (a priori): Հաճիս նայէ, որ քեզի այնպէս խօսողը ես չեմ, այլ, աստուածաբան մը, և որուն չեմ կրնար պատասխանել»:

2. Կեանքի ծագումը. — Գիտութիւնը միշտ անդոր մնացեր է այս հարցը լուծելու մէջ: 1868ին, Huxley կը հնարէր Bathybius բառը, նշանակելու համար ծովի խորքին մէջ տիղմ մը, զոր կը նկատէր իրր ծնուցիչ կեանքի. սակայն ետքէն ինք անձամբ կը խոստովանէր իր վարկածին չը քաշելը: 1871ին, Sir William Thomson կը խորհէր որ կեանքի սերմնահատիկ մը եւ կամ ըլլալու է երկնաքարի մը միջոցաւ. բայց առարկուեցաւ որ այդ երկնաքարը վաթսուս միլիոն տարի պէտք է որ ճամբորդած ըլլայ աստղային ամենամօտ զբոսիկներէն. և թէ այդքան ժամանակի մէջ սերմի մը ապրելուն կարենալ հաւատալ կարելի բան չէ: Sir Oliver Lodge չի պահեր, որ «գիտութիւնը իր յուսախաբութեան մէջ պարտաւոր է խոստովանել, որ ցայսօր ձախողած է այս ուղղութեամբ: Տակաւին չէ կրցած տեսնել կեանքի ամենափոքր հետքի մը ծագումը անշուշտ նիւթէն»:

3. Բանականութեան ծագումը. — Յեղաշրջութեան տեսութեան միայն անունը լսողները կը կարծեն որ առիկա ի զօրութեւ լուսաբանել միին խնդիրներու շարք մը, ինչպէս, կեանք, միտք, եայլն. մինչդեռ աստուածի նոյնիսկ Տարվինի վճիռը. «Ոմանք նոյնիսկ երեւեակած են որ ընկալող ընկալողները կը մակածէ զանազանակութիւն (variability), մինչդեռ ան կը նշանակէ յառաջ եկող զանազանութեանց պահպանութիւնը միայն. . . Մինչև որ անոնք չգոյանան, բնական ընտրութիւնը ոչինչ կրնայ ընել»: Այսինքն իր տեսութիւնը չի կրնար ստիճանել՝ թէ կեանքին ողջ կամ անհետացած ինքնակերպ կարելի է դասաւորել ծնունդի ուղիղ զծով մը՝ իւրաքանչիւր սերունդը իր նախորդէն:

4. Զգողականութիւնը քի. Յարաբերականութիւնը. — Դարադուրս մը կերտող նեւտոնի ձգողականութիւնը, որ տիեզերքի երեւոյթները մեկնելու ծառայող գերազանց օրէնքն էր, այսօր իր երգուեալ մրցակիցն ունի Յարաբերականութեան մէջ: Այնքան թայն կը հաւատայ որ մինչև երէկ տարփողուած Զգողական օրէնքը՝ սակայն ըսենք՝ զուրկ է իր *raison d'être* ունենալէ, ըլլալով պարզ *être de raison* մը: Ու գիտութիւնը վաղը ո՛վ գիտէ ի՞նչ դառնութեամբ վար պիտի առնէ իր պաշտամունքի ֆիլիշը, բարձրացնելու համար նոր թերափը: Ըսել է գիտութեան կուռքերու պատուանդաններն ալ ենթակայ են փլուզումի:

5. Լոյս. — Գիտութիւնը կ'ըսէ թէ լոյսը մեզի կուգայ աստղերէն, բայց թէ ի՞նչպէս, ի՞նք ալ երկընտրանքի մէջ է: Տեսութիւն մը (նեւտոնիւնը = Corpuscular theory) կ'ըսէ՝ թէ լոյսը նիւթական մասնիկներու զանգուած մըն է որ ունի խիստ արագ ընթանալու յատկութիւնը, մանաւանդ խիտ քան թէ նոսր մարմիններու մէջէն. երկրորդ տեսութիւն մը (Huygensիւնը = undulatory կամ wave theory) կը պնդէ, որ, ընդհակառակը, լոյսը մեզի գալու համար պէտք ունի անդրուարի (vehicle) մը, ինչպէս եթեր, և թէ թանձր մարմիններու մէջէն զանգաղ կ'ընթանայ ու նոսրերու մէջէն արագ: Այս երկու տեսութիւնները, արդարեւ, իրարու ճիշդ հակառակ են, բայց միեւնոյն ժամանակ հաւաստապէս կը բացատրեն շատ մը երեւոյթներ ու կուտան միեւնոյն արդիւնքները: Ներկայիս, սակայն, գիտութիւնը հակամէտ է երկրորդ տեսութիւնն ընդունելու որուն մէջ մեծ գեր կը խաղայ եթերը՝ նիւթ մը որ կը լեցնէ միջոցը, կը թափանցէ բոլոր նիւթերուն, և որ ունի որոշ խտութիւն և առաձգականութիւն: Այս տեսութիւնը քալէ խիստ, պէտք չէ մտահան ընել սա պարագան, թէ եթեր կոչուած անդրուարը կարգ մը գիտնականներու մտքի ծնունդն է և ոչ թէ առարկայական մարմին մը:

Արդ, սոյն գիտուած պայմաններու տակ ի՞նչ է գիտութեան և կրօնքի միջեւ եղած յարաբերութիւնը. յաջորդիւ:

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ